

SLAVII DE RĂSĂRIT PE TERITORIUL R. P. R. ȘI PĂTRUNDEREA ELEMENTULUI ROMANIC ÎN MOLDOVA PE BAZA DATELOR ARHEOLOGICE

Principala problemă care stă azi în fața arheologilor noștri este aceea de a diferenția cultura materială a populației străromânești de cultura slavă și de a vedea care au fost influențele reciproce între cele două culturi pînă la completa asimilare a populației slave.

Studiind cultura materială a slavilor încă din anul 1955 am ajuns la concluzia că pe teritoriul țării noastre au pătruns diferite triburi slave venite aici în mai multe etape din regiuni diferite¹. Astfel, în afara triburilor slave timpurii, pătrunse cu cultura Praga și amintite la Dunăre de izvoarele scrise din sec. VI—VII, ne sînt cunoscute și alte triburi slave care au viețuit pe teritoriul țării noastre mai tîrziu în sec. VIII—X, și pe care — deși izvoarele scrise nu le pomenesc — le cunoaștem pe baza materialului arheologic. Pe teritoriul țării noastre avem documentați slavi de răsărit, purtători ai culturii Hlincea I, slavi de apus, documentați în Transilvania la Nușfalău, Someșeni etc. și în sfîrșit slavi de sud, pătrunși la nord de Dunăre în timpul expansiunii primului imperiu bulgar în sec. IX.

În lucrarea de față ne vom ocupa numai de pătrunderea slavilor răsăriteni.

Cu ocazia săpăturilor efectuate între anii 1952 și 1955 de colectivul condus de M. Petrescu-Dimbovița în apropierea satului Hlincea lingă Iași, au fost descoperite resturile mai multor seliști din epoca feudală timpurie și din epoca feudală propriu-zisă. Pentru a putea face o deosebire mai clară între materialele provenite din aceste așezări, noi le-am numit în ordinea succesiunii lor cronologice, Hlincea I, Hlincea II etc.

Așezarea Hlincea I se caracterizează prin locuințe adîncite în pămînt (— 0,55 m) cu laturile de obicei de 3—4 m. Într-un colț se află cuptorul cu baza în formă de potcoavă din lut sau pietre. Unele locuințe au în interior lavițe de lut cruțat pentru dormit. În unele cazuri s-a putut preciza

¹ M. Chișvasi, *Ранняя средневековая керамика на территории Румынской Народной Республики (VI—XII вв.)*, Moscova, 1956, p. 15.

și intrarea în trepte. În interiorul și în preajma locuințelor se aflau o serie de gropi. Inventarul descoperit în cuprinsul acestei așezări este destul de sărac. El constă mai ales din fragmente ceramice și oase de animale, iar în afară de acestea s-au mai găsit o fusaiolă bitronconică de lut, o cataramă dreptunghiulară de bronz; la un cuptor servea drept ușă o piatră de rîșniță¹.

Ceramica este de factură grosolană, lucrată cu mina sau pe roata primitivă, dintr-o pastă prost frământată, amestecată cu cioburi pisate sau nisip și pietricele, iar uneori cu scoici pisate și bucățele de calcar. Pasta amestecată cu nisip și pietricele se întilnește mai ales la ceramica lucrată pe roata primitivă.

Formele cele mai frecvente sînt oalele fără toartă, de diferite dimensiuni. Cele lucrate cu mina au corpul mai zvelt sau mai bombat cu buza mai mult sau mai puțin răsfrîntă în exterior. Adesea marginea buzei este ornamentată cu adîncituri făcute cu degetul, cu unghia sau cu un bețișor². Oalele lucrate pe roata primitivă sînt apropiate ca formă de cele lucrate cu mina, dar au gîtul mai bine profilat, iar buza mai răsfrîntă în exterior³.

În afară de oale, foarte frecvente sînt fragmentele de tigăi rotunde, lucrate cu mina, cu marginile mai scunde sau mai înălțate și cu diametrul variind între 10 și 25 cm. Marginea acestor tigăi poate să fie verticală sau puțin aplecată înspre interior sau în afară. Uneori marginea buzei este ornamentată cu adîncituri sau cu creștături, la fel ca și aceea a oalelor⁴.

Mai rar se întilnesc fragmentele provenite din castroane cu pereții înalți de 10—12 cm și cu fundul sferoidal, lucrate grosolan cu mina și neornamentate⁵.

Ceramica lucrată cu mina are pereții groși (ajungînd pînă la 1,5—1,7 cm) și mai ales fundul îngroșat (2—3 cm, în funcție de mărimea vasului). Ceramica lucrată pe roata primitivă, deși grosolană, are pereții ceva mai subțiri. Ornamentul caracteristic pentru ceramica lucrată cu mina este constituit de adînciturile făcute pe marginea buzei, pe cînd ceramica lucrată la roată are ca ornament benzi de linii orizontale și în val⁶.

¹ M. Petrescu-Dîmbovița, și colectivul, *Șantierul Hlincea-Iași*, SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 312—334; idem, *Șantierul Arheologic Hlincea-Iași*, SCIV, V, 1—2, 1954, p. 233—255 și SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 687—701. La Spinoasa, alături de bordeie (cf. SCIV, V, 1—2, 1954, p. 315), cu ocazia ultimelor cercetări efectuate sub conducerea lui Anton Nițu au fost descoperite și construcții de suprafață sau eventual locuințe puțin adîncite în pămînt. Informații primite de la Dan Teodoru.

² SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 324, fig. 11/1, 2 și 4. Aceste materiale au fost greșit atribuite neoliticului. Autorul a revenit de altfel asupra acestei probleme: SCIV, V, 1—2, 1954, p. 236.

³ SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 691, fig. 3/3—4.

⁴ SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 324, fig. 11/3 și 5; SCIV, V, 1—2, 1954, p. 237, fig. 3/1 și 5; SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 691, fig. 3/1.

⁵ B. Mitrea, B. Cîmpina, Gh. Diaconu și colectivul, *Șantierul Suceava-Cetea Neamțului*, SCIV, V, 1—2, 1954, p. 315, fig. 48 mijloc. Vase asemănătoare s-au găsit și în așezarea de la Luka Raikovețkaia și în cea de la Hlincea I.

⁶ În așezarea de la Spinoasa a fost descoperit un ciob ornamentat deosebit cu benzi de linii verticale incizate din loc în loc și incluse între linii orizontale. După părerea noastră, acest motiv ornamental apare în Moldova datorită unei influențe apusene, pătrunsă probabil din Moravia, unde acest fel de ornamentare apare destul de frecvent. Cf. J. Eisner, *Devlnska Nová Ves*, Bratislava, 1952, p.13/1, pl. 22/8, pl. 39/1 și 10.

Ceramică asemănătoare cu cea din așezarea Hlincea I a fost descoperită de către colaboratorii Muzeului de antichități din Iași și în alte așezări: la Spinoasa, Dănești, Nicolina, Valea Lupului, Dorobanțu, Iași (Copou, Ciurchi, abator), Horodiștea pe Prut, Fundul Herții, Brlad (podul Stroe Beloescu) și în general aproape peste tot în NE și centrul Moldovei¹.

În ultimii ani, ceramica de tip Hlincea I a fost descoperită și în Cimpia romină la Lișcoteanca², București (Radu-vodă)³, iar pe valea Dunării la Greaca, Prundu⁴ și Mănăstirea⁵.

Seria descoperirilor de pe malul stîng al Dunării se completează cu descoperirile de același tip de pe malul drept al fluviului, de la Popina, Drenceto și Djejovi-Loza⁶.

În R.S.S. Moldovenească așezări cu astfel de ceramică au fost descoperite la Echimăuți, Alcedar, Izvorul Cucului lângă Orhei și foarte probabil la Mîrzești, Lopatna, Scoc, Poiana și Tarasovka⁷.

Mai la nord, această cultură este documentată pînă la Kiev, Korosten, Malin și Vladimir-Volinski, ocupînd toată regiunea din dreapta Niprului pînă la Carpați și trecînd peste Carpați în bazinul Tisei superioare, unde au fost descoperite așezări de acest fel pe teritoriul actualului oraș Ujgorod (cartierele Radvanka și Galagovka)⁸.

¹ M. Petrescu-Dîmbovița și colectivul, *Șantierul Hlincea-Iași*, SCIV, 1—2, 1954, p. 238; M. Petrescu-Dîmbovița, *Rezultatele ultimelor cercetări ale arheologilor sovietici cu privire la așezările de tip Romen-Borsevo și importanța lor pentru arheologia R.P.R.*, SCIV, V, 3—4, 1954, p. 577; N. Zaharia, *Recunoașteri arheologice executate de colectivul Muzeului de antichități din Iași în anul 1955 în cuprinsul Moldovei*, SCIV, VI, 1—2, 1955, p. 287—295. Informații în legătură cu descoperirile de la Dorobanțu am primit din partea tov. Emilia Zaharia. La Horodiștea pe Prut, peste așezarea neolitică se află resturi ceramice de tip Hlincea I. H. Dumitrescu în lucrarea sa *La station préhistorique de Horodiștea sur le Pruth, în Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 148, fig. 13/19, publică un fragment de vas din pastă cu cioburi pisate, lucrat pe roata primitivă și ornamentat cu benzi de linii în val. Tot dintre resturile ceramice de tip Hlincea I face parte și un fragment de oală lucrat cu mîna, ornamentat cu alveole pe buză: p. 151, fig. 15/4 și eventual nr. 3 de la aceeași figură.

² Cîteva fragmente de oale lucrate cu mîna, de tipul celor din așezarea Hlincea I, se află în Muzeul de antichități din Iași. Informații în legătură cu acest material am primit de la Emilia Zaharia.

³ Informații primite de la Vlad Zirra.

⁴ Cu ocazia cercetărilor de suprafață din preajma lacului Greaca, Eugen Comșa a găsit în apropiere de satele Greaca și Prundu cîteva fragmente ceramice grosolane lucrate cu mîna, asemănătoare cu cele de la Hlincea I.

⁵ Un fragment tipic lucrat pe roata înceată și ornamentat cu linii în val provine din săpăturile prof. Gh. Ștefan de la Mănăstirea. Actualmente fragmentul se află în colecțiile Muzeului național de antichități din București.

⁶ M. I. Artamonov, *К вопросу об археологических памятниках славян и праболгар*, introducere la cartea lui J. Vijarova, *Славяно-българското селище край село Попина Силистренско*, Sofia, 1955, p. 6; J. Vijarova, *Раннеславянская керамика из села Попина*, KS, 63, 1956, p. 142—149; idem, *О происхождении болгарских памотных орудий*, Moscova, 1956, p. 36—37 și p. 39, fig. 17.

⁷ G. V. Fedorov, *Городище Екимъуць*, KS, L. 1953, p. 110; idem, *Древние славяне и их соседи в Молдавии*, în *ученые записки (серия историческая)*, VI, Chișinău, 1957, p. 288—290, nr. 242/4, 243/5, 244/6, 245/7 247/0 și 248/10. Pentru așezarea de la Izvorul Cucului am primit informații de la Marina Romanovskaia.

⁸ I. I. Liaruskîn, *Место роменских-боришевских памятников среди славянских древностей* în *Вестник Ленинградского Университета*, 20, 1956, p. 45—60. Autorul dă și o listă a așezărilor de tip Luka Raikovețkaia din dreapta Niprului, Volhînia și regiunea subcarpatică, descoperite pînă în anul 1953.

Dintre așezările din dreapta Niprului, cea mai cunoscută este aceea din apropierea satului Raiki, punctul Luka, r. Berdicev. Aici, ca și în așezarea Hlincea I, au fost găsite locuințe adâncite în pământ cu cuptoare de piatră, având baza în formă de potcoavă. În locuințe se afla ceramică grosolană, lucrată cu mina (oale, tigăi, castroane cu fundul sferoidal), identică ca factură cu ceramica de aceeași categorie din așezarea Hlincea, asociată uneori cu ceramica lucrată pe roata primitivă și ornamentată cu linii orizontale și în val¹.

Asemănarea, atât în ceea ce privește tipul de locuință cit și ceramica, între așezarea Luka Raikovețkaia și așezarea Hlincea I ne-a făcut să dăm acestei culturi numele de cultură de tip Luka Raikovețkaia — Hlincea I.

Fragmente dintr-o oală lucrată cu mina cu alveole pe buze, identică ca factură și formă cu cele de la Hlincea I, au fost descoperite și în Transilvania de apus la Biharea (regiunea Oradea)². Descoperirea de la Biharea este în strinsă legătură cu descoperirile de acest fel de la Ujgorod (= Ungvár) din regiunea subcarpatică.

În centrul Transilvaniei la Morești și Moldovenști s-au găsit de asemenea fragmente ceramice provenind din oale și tigăi foarte apropiate de cele din așezarea Hlincea I³. La Cipău — Sf. Gheorghe a fost descoperită ceramica lucrată cu mina împreună cu ceramica lucrată la roată⁴. Trebuie să menționăm însă faptul că pe când ceramica lucrată pe roata primitivă de la Hlincea I are un aspect grosolan, vasele de la Cipău — Sf. Gheorghe sint lucrate pe o roată mai perfecționată și au afinități mai degrabă cu ceramica de același fel cunoscută mai ales pe valea Dunării mijlocii.

La seria descoperirilor din centrul Transilvaniei mai trebuie să adăugăm și vasele găsite întâmplător în apropierea Tîrgului Secuiesc împreună cu o sabie (azi pierdută) și o zăbală⁵. Dintre cele patru vase, unul este de tip Praga⁶.

Aceste complexe din centrul Transilvaniei constituie — după părerea noastră — o variantă a culturii Luka Raikovețkaia — Hlincea I.

Cultura Luka Raikovețkaia — Hlincea I, fiind răspîdită pe un spațiu atât de vast, a avut fără îndoială și o serie de variante regionale, pe care încă nu le cunoaștem, dar care se vor contura din ce în ce mai clar, o dată cu înmulțirea cercetărilor.

Pentru încadrarea cronologică a culturii Luka Raikovețkaia — Hlincea I, avem pe de o parte o serie de date stratigrafice, iar pe de altă parte în unele

¹ V. K. Gončarov, *Райковецкое городище*, Kiev, 1950, p. 10—13 și pl. I; idem, *Работы вольской экспедиции*, 1948, în *Археологични Памятки УССР*, III, Kiev, 1952, p. 169—181. Prin bunăvoința tov. V. Gončarov am putut vedea și materialul inedit care se află la Institutul de arheologie din Kiev.

² Fragmentele se află în colecția Muzeului regional Oradea.

³ K. Horedt și colectivul, *Șantierul arheologic Morești*, SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 646, fig. 3/1—5; idem, *Șantierul «Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj»*, SCIV, III, 1952, p. 337, fig. 17/1, 2, 4; M. Petrescu-Dîmbovița și colectivul, *Șantierul Hlincea-Iași*, SCIV, V, 1—2, 1954, p. 238, 3; M. Petrescu-Dîmbovița, *Rezultatele ultimelor cercetări cu privire la așezările de tip Romen-Borșevo...*, SCIV, V, 3—4, 1954, p. 577, nr. 5.

⁴ K. Horedt și colectivul, *Șantierul arheologic Morești, loc. cit.*, p. 662 și 646, fig. 3/6—16.

⁵ K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, SCIV, II, 2, 1951, p. 204 și pl. VIII/1—5.

⁶ *Ibidem*, pl. VIII/2.

complexe s-au găsit și obiecte pe baza cărora se pot trage unele concluzii de ordin cronologic.

Complexele de tip Luka Raikovețkaia sînt suprapuse într-o serie de cazuri de complexe mai noi, ce datează din perioada Rusiei Kieveane. Astfel grădiștea din epoca statului Kievean, din apropierea satului Raiki, suprapune o așezare mai veche cu ceramică grosolană. A doua așezare din apropierea satului Raiki, caracterizată tot prin ceramică grosolană, este de asemenea anterioară cimitirului cu curgane din epoca statului Kievean. Pe baza acestor elemente V. K. Goncearov datează cele trei așezări cu ceramică grosolană din apropierea satului Raiki (aceea de sub grădiște, aceea de la punctul Zapaseka și aceea de la punctul Luka) în sec. VIII — IX ¹.

La Kiev, pe dealul Kiselevka și în zona numită Vladimirgorod au fost descoperite materiale asemănătoare cu cele de la Luka Raikovețkaia, care se încadrează cronologic într-o epocă anterioară orașului din epoca statului Kievean ². La Plisnesk (r. Oleșsk, reg. Lvov), de asemenea sub grădiștea din sec. IX — XIII, se află un nivel mai vechi cu ceramică de tip Luka Raikovețkaia, pe care autorul a datat-o aproximativ în sec. VIII ³.

Grădiștea de la Echimăuți, datată prin monede arabe de la sfîrșitul sec. IX pînă în prima jumătate a sec. XI, și aceea de la Alcedar, datată de la sfîrșitul sec. IX pînă în prima jumătate a sec. XII, suprapun și ele așezări mai vechi cu ceramică lucrată cu mîna (oale și tigăi), sau cu ceramică îndreptată pe roata primitivă, din sec. VIII — IX ⁴.

O situație asemănătoare cu aceea de la Echimăuți avem și la Fundul Hertii, unde grădiștea de la sfîrșitul sec. IX și din sec. X suprapune, foarte probabil, o așezare mai veche cu ceramică de tip Hlincea I ⁵.

În sfîrșit, la Djejovi-Loza, în apropiere de Popina, așezarea cu ceramică bună de tip balcano-dunărean din sec. X suprapune o așezare mai veche cu ceramică grosolană de tip Hlincea I ⁶.

Datele stratigrafice amintite mai sus, precum și altele care confirmă același lucru, asupra cărora nu mai insistăm, dovedesc că pentru cultura de tip Luka Raikovețkaia — Hlincea I trebuie să admitem ca dată superioară cel mult sec. IX.

Prin analogie cu descoperirile de la Luka Raikovețkaia și Echimăuți, acele complexe, din așezarea Hlincea I și din celelalte așezări de același tip, care conțin atît ceramică lucrată cu mîna, cît și ceramică lucrată pe roata primitivă, le datăm în sec. VIII — IX, pe cînd alte complexe (locuințe și gropi), care conțin numai ceramică lucrată cu mîna, le atribuim unei perioade anterioare sec. VII — VIII. Tot sec. VII și începutului sec. VIII atribuim și ceramica grosolană descoperită de Nicolae și Emilia Zaharia la Dorobanțu

¹ V.K. Goncearov, *Райковецка городище*, p. 10—13.

² I.I. Liapușkin, *op. cit.*, p. 47—48; A. M. Sovkopias, *Керамические комплексы с горы Киселевка в Киеве*, KSIA, Kiev, 7. 1957, p. 101.

³ M.P. Kucera, *Раскопки городища Плиснеск*, KSIA Kiev, fasc. 4, 1955, p. 16.

⁴ G.B. Fedorov, *Городище Екимэуцы*, p. 110. La Alcedar am putut vedea personal aceste materiale în cursul săpăturilor conduse de G.B. Fedorov, din anul 1957, la care am luat parte.

⁵ C. Ambrojevici și R. Popovici, *Zur vorgeschichtlichen und mittelalterlichen Vergangenheit des Bezirkes Dorohoi*, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 120, fig. 4/19.

⁶ M. I. Artamonov, *op. cit.*, p. 6; J. Vițarova, *Раннеславянская керамика*, p. 148.

(r. Iași) și cea descoperită de Vlad Zirra la București (Radu-vodă). Existența unor complexe de tip Hlincea I încă din sec. VII este dovedită și de faptul că în alte două puncte pe teritoriul Bucureștiului (la Mihai-vodă și Curtea Veche) țigăile de lut caracteristice culturii Hlincea I se asociază cu o serie de oale, dintre care unele apropiate de tipul Praga¹. Asocierea cu oale de tip Praga este documentată și în Transilvania, în complexul descoperit în apropiere de Tîrgul Secuiesc, pe care l-am datat pe la mijlocul și în a doua jumătate a sec. VII.

La Cipău-Sf. Gheorghe locuința cu ceramică grosolană suprapune o locuință din sec. VI cu ceramică cenușie de tipul celei găsite în așezarea gepidă de la Morești, ceea ce indică prezența acestei culturi în Transilvania abia după dispariția culturii gepide. Complexul de la Cipău-Sf. Gheorghe îl datăm aproximativ în sec. VIII².

Avînd în vedere datele indicate mai sus, sîntem de părere că data inferioară a culturii Luka Raikovețkaia — Hlincea I, pe baza cercetărilor făcute pînă acum, trebuie fixată în decursul sec. VII, urmînd ca prin cercetările viitoare această dată să fie precizată mai îndeaproape.

Dacă examinăm cu atenție diferitele complexe ce aparțin culturii Luka Raikovețkaia—Hlincea I, atît cele de pe teritoriul U.R.S.S. cit și cele de pe teritoriul țării noastre, observăm că această cultură a avut o evoluție. Astfel în unele complexe, ca de exemplu la Kiev (dealul Kiselevka), unele complexe de la Hlincea I, Dorobanțu, București (Radu-vodă) etc., a fost descoperită numai ceramică lucrată cu mina. Aceste complexe sînt atribuite sec. VII — VIII și formează etapa timpurie a culturii Luka Raikovețkaia — Hlincea I. În alte complexe, vasele lucrate cu mina se asociază cu vase lucrate pe roata primitivă, ca de exemplu în unele de la Hlincea I, Luka Raikovețkaia, Echimăuți, Alcedar etc. Aceste complexe sînt date în sec. VIII — IX și formează etapa mijlocie a aceleiași culturi. În sfîrșit, în alte complexe majoritatea vaselor sînt lucrate la roata primitivă, vasele lucrate cu mina fiind destul de rare. Acestea formează etapa tîrzie a acestei culturi, care face trecerea spre ceramica mai evoluată a sec. X.

Din punct de vedere etnic, cultura Luka Raikovețkaia aparține triburilor slave răsăritene, care ocupau teritoriul din dreapta Niprului, de unde au înaintat spre sud în Moldova, iar prin valea Prutului au ajuns în regiunea Dunării inferioare și în Cîmpia romînă. Această deplasare a triburilor slave răsăritene purtătoare a culturii de tip Luka Raikovețkaia — Hlincea I a avut loc treptat, în cîteva etape succesive pe care nu le putem încă preciza din lipsă de material mai bogat. De asemenea, nu știm încă nici felul în care s-a petrecut contactul între noii veniți și populația locală, deoarece deocamdată lipsesc descoperirile arheologice care să ne ilustreze această situație.

Trebuie să menționăm însă faptul că în inventarul ceramic al culturii Luka Raikovețkaia — Hlincea I (la Luka Raikovețkaia, Hlincea I și Spi-noasa) se întîlnesc vase ce nu sînt caracteristice pentru slavi³, între care

¹ Materialele le-am putut vedea prin bunăvoința tov. D.V. Rosetti și Seb. Morintz.

² K. Horedt și colectivul, *Șantierul arheologic Morești, loc. cit.*, p. 662, încadrează acest complex între sec. VII și X, fără să-l dateze mai precis.

³ SCIV, V, 1—2, 1954, p. 315, fig. 48 mijloc.

menționăm în chip special castroanele de formă semisferoidală. Ele se întindec adesea la populațiile nomade și seminomade¹. Prezența lor însă în așezările indicate mai sus arată că triburile slave răsăritene au venit în contact cu o populație nomadă de la care au împrumutat aceste forme ceramice. Noi credem că populația nomadă cu care slavii răsăriteni au venit în contact au fost avarii sau eventual hazarii.

Descoperirile de la Ujgorod și Biharea au aceleași trăsături ca și complexe din dreapta Niprului și Moldova; de aceea noi le atribuim tot unor triburi slave răsăritene, care, probabil, în sec. VII, sub presiunea unor populații nomade, au fost dislocate din dreapta Niprului și de pe cursul superior al Nistrului și au fost silit de a trece Carpații, așezându-se în regiunea Tisei superioare și a afluenților săi. O parte a acestor triburi slave răsăritene, asociate cu avarii și cu triburi slave apusene, pătrund pînă în centrul Transilvaniei. Datorită noilor influențe pe care aceste triburi slave răsăritene le-au suferit pe noul teritoriu, unele trăsături ale culturii lor materiale se schimbă. Astfel se pot explica unele diferențe constatate în pasta ceramicii și în tehnica de execuție a vaselor descoperite în complexe din centrul Transilvaniei și cele descoperite în Moldova. Nu ar fi exclus ca prezența într-o serie de cimitire avarie (Kiskörös, Ullö etc.)² a unor vase lucrate cu mina și ornate cu alveole pe buză să se explice tot prin relațiile dintre avari și triburile slave răsăritene din regiunea Tisei superioare.

Se pune întrebarea care a fost soarta triburilor slave răsăritene în secolele următoare?

În centrul Transilvaniei, această variantă a culturii Luka Raikovețkaia — Hlincea I nu mai este atestată în sec. IX, ceea ce dovedește că purtătorii ei au fost asimilați destul de repede. Aceeași soartă putem presupune și pentru purtătorii culturii Luka Raikovețkaia — Hlincea I de la Biharea. Triburile slave răsăritene din regiunea Ujgorodului au rămas pe loc, dezvoltându-se în strînsă legătură cu triburile slave de dincolo de Carpați. Aceste triburi sînt pomenite de cronică lui Nestor sub numele de croați albi³. În secolul X, croații albi se pare că ocupau atît împrejurimile Ujgorodului în regiunea intracarpatică, cît și cursul superior al Prutului dincoace de Carpați. Vecini cu ei pe Nistru trăiau tiverții⁴. Triburile slave răsăritene ajunse pe valea

¹ M.I. Artamonov, *Средневековые поселения на нижнем Дону*, Moscova-Leningrad, 1935, p. 33, fig. 13. Un vas de bronz avînd aceeași formă a fost găsit și într-un mormînt avar de la Tótipusztá (R.P.U.), datat cu o monedă bizantină în sec. VII. J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters im Ungarn*, Budapest, 1905, vol. III, pl. 266/17. Se pare că străchinitele semisferoidale prezentate mai sus își trag originea din vase de același fel documentate la începutul erei noastre în Asia Centrală; cf. S.S. Sorokin, *О датировке и толковании Кенкольского могильника*, KS, 64, p.9, fig.1/2.

² T. Horváth, *Az üllői és kiskörösi avar temető*, Arch.Hung, XIX, 1935, pl. XXXIX/16—20; J. Hampel, *op. cit.*, III, pl. 136/2; pl. 138/ morm.3, nr. 28. Un astfel de vas lucrat cu mina și ornamentat cu alveole pe buză există și în colecția Muzeului regional din Timișoara. Vasul provine din Banat.

³ Cronică lui Nestor îi amintește printre triburile slave răsăritene; cf. *Повесть временных лет*, I, Moscova-Leningrad, 1950, traducere rusă, p. 210 și 220.

⁴ *Ibidem*, I, p. 210, G.V. Fedorov, *Тиверцы (из итогов работы славяно-Днестровской экспедиции ИИМК АН СССР в 1950 г.)*, VDI, 1952, 2, p.250—259; idem, *Славяне Поднепровья*, în *Vestnik Akademii Nauk SSSR*, 2, 1952, p. 92—101.

Dunării au fost de asemenea asimilate de populația locală într-un timp scurt, deoarece în sec. X cultura lor materială nu o mai avem atestată.

În așezările slave din dreapta Niprului, cit și în cele din regiunea Nistrului și Prutului superior, la Echimăuți, Alcedar, Lukașevka, Țarevka, Fundul Herții etc., se poate urmări o trecere treptată de la cultura slavă timpurie de tip Luka Raikovețkaia — Hlincea I, la cultura slavă din epoca statului Kievean. Această trecere treptată se constată arheologic atit prin păstrarea felului de locuință, cit și prin păstrarea anumitor forme ceramice. Astfel tigăile de lut, lucrate cu mina, frecvente și caracteristice pentru cultura Luka Raikovețkaia — Hlincea I, evoluează prin forme intermediare, lucrate la roata primitivă, spre forme mai perfecționate lucrate la roata cu învîrtiri repezi. Ele păstrează însă în sec. X—XII aceeași formă ca și tigăile grosolane din sec. VII—IX, dar sint lucrate într-o tehnică bună. Aceeași trecere se constată și la alte forme ceramice¹.

Dacă în așezarea de la Fundul Herții se poate constata o trecere treptată de la cultura slavă timpurie din sec. VII — IX, la cultura slavă mai avansată din sec. X — XII, nu același lucru se petrece în restul așezărilor descoperite pînă în prezent în Moldova.

Astfel, așezarea Hlincea II, datată în sec. X — XII² (care suprapune parțial așezarea mai veche Hlincea I), are în inventarul ceramic tipuri de vase de proveniență diferită. Unele fragmente au trăsături comune cu cele descoperite în așezările slave de pe Nistrul superior (Echimăuți, Alcedar etc.). Alte tipuri de vase și motive ornamentale se leagă de ceramica cunoscută pe valea Dunării și în Peninsula Balcanică. În sfîrșit, o serie de forme și motive ornamentale ne dovedesc o influență venită aici prin intermediul populațiilor nomade (pecenegi, cumani)³. Dintre formele destul de frecvente în așezarea de la Hlincea II, fac parte și căldările de lut. Se cunosc două tipuri de astfel de căldări: mai rar se întîlnesc fragmentele de căldări de tip Saltovo cu buza subțire la fel cu aceea a oalelor⁴ și mai frecvente sint căldările de lut cu buza îngroșată în exterior și formă de colac și țeșită orizontal⁵.

Căldările de tip Saltovo au putut pătrunde aici din răsărit cu diferitele populații migratoare, dar nu ar fi exclus ca ele să fi ajuns aici și din sud. În privința felului în care s-a dezvoltat tipul de căldare cu buza țeșită orizontal, nu avem încă date concludente. Noi credem că această formă de vas s-a dezvoltat pe valea Dunării inferioare și mijlocii, avînd la origine fie tipul Saltovo, fie căldările de metal, foarte apropiate ca formă, din epoca romană tîrzie, deoarece această formă, așa cum apare ea la noi, nu este cunoscută

¹ Prin bunăvoința tov. G.B. Fedorov am putut studia materialele provenite din săpăturile expediției pruto-nistriene, aflate în Muzeul arheologic de pe lîngă Institutul de istorie din Chișinău, cit și pe teren, materialele din săpăturile de la Alcedar și Lukașevka din anul 1957.

² Avînd în vedere căldările de lut de tip Saltovo descoperite aici, care prin analogie cu cele de la Garvăn se datează în sec. X, cit și alte fragmente ceramice și obiecte care ne indică aceeași dată, socotim că așezarea Hlincea II a existat încă din sec. X.

³ M. Chișvasi-Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din sec. VI—XII*, SCIV, VIII, 1—4, 1957, p. 287.

⁴ Materialul se află în Muzeul de antichități din Iași. Am putut studia aceste piese prin bunăvoința prof. M. Petrescu-Dîmbovița.

⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *Șantierul Hlincea-Iași*, SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 319, fig. 6/5—6.

pină în prezent în regiunea Donului și a Mării de Azov. Din valea Dunării ea s-a răspândit apoi și în teritoriile învecinate. În așezarea Hlincea II acest tip de vas putea ajunge numai dinspre Dunăre, deoarece aceste căldări nu se întilnesc nici la triburile slave răsăritene din imediata lor apropiere și nici în nivelele atribuite populațiilor nomade (pecenegi, kasogi, cumani etc.) de la Sarkel și Taman¹.

Fără îndoială că, în afară de aceste căldări, mai vin din sud și unele tipuri de oale pe care din cauza stării fragmentare a materialului nu le putem analiza prea amănunțit. Tot din sud vine în Moldova decorul executat cu roțița, ca și obiceiul de a ornamenta partea interioară a buzei². Decorul executat cu roțița nu se întilnește de loc în așezările slave de pe Nistru; în schimb el este foarte frecvent în regiunea Dunării inferioare.

În așezarea Hlincea II lipsesc cu totul tigăile de lut, formă foarte frecventă în așezările slave răsăritene din imediata vecinătate.

În sfârșit, legăturile așezării Hlincea II cu sudul sînt dovedite și printr-o fusaiolă cu semn de proprietate în formă de Y, reprezentînd la origine o rună protobulgară, semn destul de frecvent întilnit pe diferite obiecte din Peninsula Balcanică³.

De asemenea în așezarea de la Spinoasa, în afara fragmentelor ceramice de tip Hlincea I, au fost descoperite și altele, lucrate la o roată cu învîrtiri destul de rezezi, ornamentate pe corp cu linii orizontale, iar în jurul gîtului cu o bandă de linii în val. Fragmentele provin din oale fără toartă, cu umerii puternic boltiți, gîtul bine profilat și buza îngroșată în formă de colac⁴. Aceste fragmente au analogii apropiate în ceramica nivelelor inferioare de la Garvăn și ale altor așezări din valea Dunării. După informațiile primite de la Dan Teodoru, ceramica roșie, descrisă mai sus, de la Spinoasa se asociază și cu ceramica cenușie, ornamentată prin lustruire, de tipul celei cunoscute pe valea Dunării⁵. Noi încadrăm ceramica roșie și cenușie de la Spinoasa în aria culturii balcano-dunărene. Din punct de vedere cronologic, o atribuim sec. X, prin analogie cu descoperirile asemănătoare de la Garvăn⁶, și o socotim posterioară ceramicii de tip Hlincea I descoperită în aceeași așezare.

Pe teritoriul Moldovei se mai cunoaște încă ceramica de tip balcano-dunăren din sec. X, din cercetările de suprafață făcute de M. Petrescu-Dimbovița în fostul județ Covurlui, la Cavadinești, Șerbănești, Drăgănești

¹ Informații primite de la S.A. Pletneva.

² M. Petrescu-Dimbovița și colectivul, *Șantierul Hlincea-Iași*, SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 319, fig. 6/1—2; idem, SCIV, V, 1—2, 1954, p. 241, fig. 4/9, 10 și 12.

³ *Ibidem*, SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 321, fig. 7/2. Kr. Miiatev, *La céramique slave en Bulgarie et son importance pour l'archéologie slave des Balkans*, Sofia, 1948, p. 19, fig. 13. Semne asemănătoare se întilnesc adesea și pe materialele de construcție de la Pliska, Madara etc.

⁴ Informații primite de la prof. M. Petrescu-Dimbovița. Materialele se află în Muzeul de anticități din Iași.

⁵ Materialele provin din săpăturile efectuate la Spinoasa de Anton Nițu și Dan Teodoru.

⁶ M. Chișvasi-Comșa, *Unele concluzii . . .*, loc. cit., p. 279 și pl. I—II. Această cultură balcano-dunăreană are o serie de variante atît la nord cît și la sud de Dunăre. Dintre acestea noi am deosebit unele, ca grupa Camena, grupa Mircea-vodă—Capidava, grupa Garvăn, grupa Dămăroaia, grupa Greaca etc. (*ibidem*, p. 273 și urm.), urmînd ca prin cercetările viitoare să se delimiteze mai clar aria lor de răspîndire și să se precizeze și alte grupe existente la nord de Dunăre.

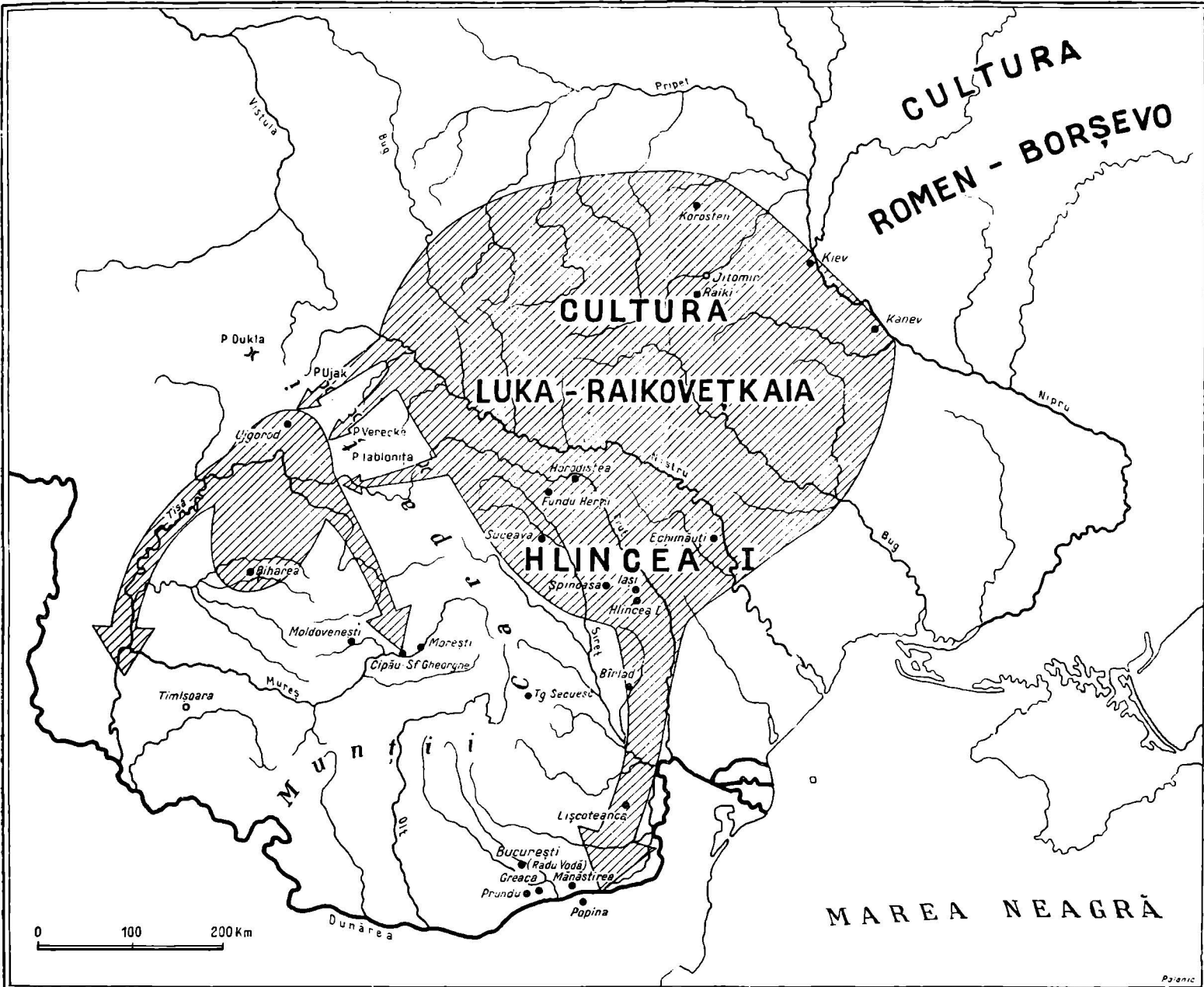

Fig. 1. — Migrația slavilor de răsărit pe teritoriul R.P.R. între sec. VII și IX.

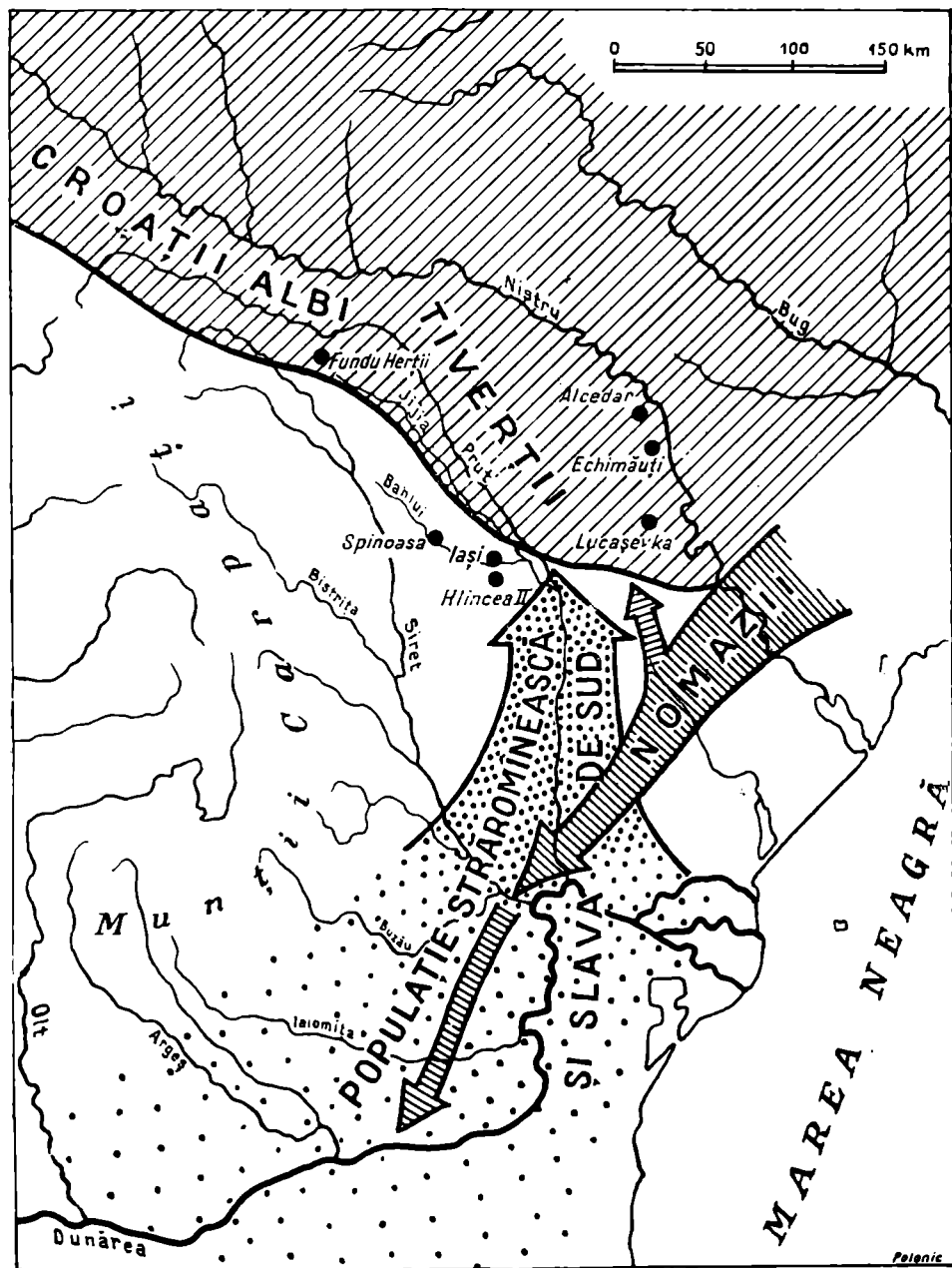

Fig. 2. — Pătrunderea populației străromânești și slave de sud în sec.X.

trebuie să ne închipuim însă această graniță ca fiind rigidă. Influențe reciproce există și de o parte și de alta. Astfel, în grădiștea de la Echimăuți au fost descoperite fragmente ceramice ornamentate cu linii orizontale avînd pe umeri « meandre » incizate, decor care își găsește analogii apropiate în Cimpia romînă la Militari¹ în apropiere de București și la Madara în Bulgaria². De asemenea, în așezarea Hlincea II, după cum am mai amintit mai sus, există elemente care ne dovedesc legături cu triburile slave răsăritene din regiunile învecinate.

În sec. XI — XII populațiile nomade se înmulțesc din ce în ce mai mult în regiunile de stepă, de unde își intensifică atacurile lor asupra populației stabile din regiunile învecinate. După cum ne arată cercetările Expediției pruto-nistriene, în decursul sec. XII, cam pe la mijlocul acestui secol, în urma loviturilor continue ale populațiilor nomade pecenege-cumane, triburile slave răsăritene de pe cursul superior al Nistrului și al Prutului trebuiră să se retragă mai la nord, rămînînd pe loc numai o parte mai mică de populație în regiunea de codri, populație care locuia în așezări neîntărite răsfirate ici și colo³.

În același timp statul feudal maghiar își întinde stăpînirea în Ardeal pînă în cotul Carpaților⁴. Din teritoriile ce vor intra în componența statului maghiar, prin pasurile Carpaților va pătrunde populație veche romînească, care înaintînd în Moldova în cîteva etape, va grăbi procesul de asimilare a populației slave rămase neasimilată încă și a populației nomade. De data aceasta procesul de romanizare nu se va mîrgîni numai la partea sudică și centrală, ca mai înainte, ci se va extinde și asupra nordului Moldovei. Prezența elementului vechi romînesc în nordul Moldovei în sec. XII este atestată și de izvoarele scrise. Avem în vedere aici mențiunea făcută de Nicetas Choniates în anul 1164 despre Andronic Comnenul, care a fost prins de păstorii vlahi la granița Galiției⁵.

În concluzie, putem afirma că la romanizarea definitivă a Moldovei, au luat parte două ramuri: una sudică, venită în sec. X cu elemente de cultură balcano-dunăreană⁶, și alta transilvană pătrunsă în sec. XI — XII⁷, a cărei cultură materială nu o cunoaștem încă și care rămîne să se definească în cursul cercetărilor viitoare.

MARIA CHIȘVASI-COMȘA

¹ Informații primite de la D.V. Rosetti.

² K. Miiatev, *La céramique slave...*, p. 38, fig. 28/B.

³ G.B. Fedorov, *Descoperirile arheologice din R.S.S. Moldovenească privind mileniul I e.n.* Comunicare ținută la București, martie 1957, manuscris, p. 11.

⁴ Problema pătrunderii treptate a ungarilor în Ardeal a fost studiată pentru prima dată pe baza datelor toponimice de J. Karácsonyi în lucrarea *Halvány vándsok hazánk Sz-Isztván korabeli határaitól*, în *Századok*, 1901, fasc. 4—5, și reluată apoi de K. Horedt, care a coroborat datele toponimice cu cele arheologice. Concluziile lui K. Horedt cu privire la etapele pătrunderii au fost expuse în SCIV, III, 1952, p. 342.

⁵ Nicetas Choniates, *De Manuelo Comneno*, IV, p. 171, ed. Bonn.

⁶ Din informațiile primite de la Florea B. Florescu pătrunderea unei populații sudice este confirmată și de datele etnografice. În Moldova costumul și tipul de locuință au afinități cu cele din Muntenia.

⁷ Pătrunderea unei populații venite din Ardeal în Moldova este confirmată de o serie de date lingvistice. Informații primite de la Acad. E. Petrovici și G. Ivănescu. În legătură cu această problemă cf. și Gheorghe Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii romine literare*, Iași, 1948, p.168—188 și literatura indicată acolo.

ВОСТОЧНЫЕ СЛАВЯНЕ НА ТЕРРИТОРИИ РНР И ПРОНИКНОВЕНИЕ РОМАНСКОГО ЭЛЕМЕНТА В МОЛДАВИЮ НА ОСНОВАНИИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ДАННЫХ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В процессе изучения материальной культуры славян автор приходит к заключению, что на территорию РНР проникали различные славянские племена, постепенно переселявшиеся сюда из различных областей. Помимо ранних славян — носителей культуры типа Прага — в VI—VII вв. на территории РНР были известны восточные славяне — носители культуры Глинча I, западные славяне, о которых свидетельствуют находки в Трансильвании в Нушфалзу, Сомешени и др. и, наконец, южные славяне, проникшие к северу от Дуная в период экспансии первой болгарской державы в IX в.

Для изучения материальной культуры восточных славян особенное значение имеет поселение Глинча I близ Ясс. Это поселение характеризуется полуземлянками, находящимися на глубине 0,55 м, размерами обычно в 3—4 м; в углу находятся глинобитные или каменные печи в виде подковы. Обнаруженный в поселении инвентарь состоит, главным образом, из фрагментов глиняной посуды и костей животных; кроме того были найдены следующие объекты: глиняное биконическое усеченное пряслище и четырехугольная бронзовая пряжка. Дверцей одной из печей служил жернов.

Грубая глиняная посуда лепная или обработана на примитивном гончарном круге. Наиболее обычными формами являются горшки различных размеров, глиняные сковороды различной величины и, реже, миски с высокими стенками (10—12 см) и округленным дном (SCIV, IV, 1—2, 1953, стр. 324, рис. II; SCIV, V, 1—2, 1954, стр. 237, рис. 3; SCIV, VI, 3—4, 1953, стр. 691, рис. 3; SCIV, V, 1—2, 1954, стр. 315, рис. 48, посередине). Форма этих последних заимствована у кочевников (аваров или хазаров).

Керамика, аналогичная керамике поселения Глинча I, была обнаружена почти повсюду на севере и в центре Молдовы (Спиноаса, Дэнешти, Николина, Валя-Лупулуй, Яссы, Городиштя на Пруте, Фундул-Херций, Бырлад и т. д., на Румынской равнине (Лишкотянка, Бухарест—Раду-Водэ) и в долине Дуная (Гряка, Прунду, Мэнэстиря и в Народной Республике Болгария—Попине). Эти находки можно включить в ареал культуры, известной в СССР на правом берегу Днестра, в бассейне среднего и верхнего Днестра, у верховья Прута и в Закарпатской области в Ужгороде. Среди комплексов на территории СССР самым известным памятником является селище Лука-Райковецкая близ села Райки Бердичевского района.

Автор называет эту культуру Лука-Райковецкая-Глинча I.

Вариант этой культуры известен в центре Трансильвании в Морешти, Молдовенешти, Чипэу-Сф. Георге и Тыргу-Секуеск и в западной Трансильвании в Бихаре.

С хронологической точки зрения культура Лука-Райковецкая-Глинча I относится ко второй половине VII в до IX в. включительно.

С этнической точки зрения она относится к восточнославянским племенам, расселившимся на правом берегу Днестра и в западной половине УССР,

в северной половине Молдавской ССР и в Молдове, откуда они проникали и южнее, до Дуная. Находки в Ужгороде и Бихаре также связаны с восточнославянскими племенами, которые в VII в., по-видимому, были вытеснены за Карпаты под ударом кочевников и осели в области Верхней Тиссы и ее притоков. Часть этих племен вместе с племенами аваров и западных славян проникает до центра Трансильвании (Морешти и т.д.).

В Трансильвании и Мунтении восточно славянские племена сравнительно быстро ассимилировались; в X в. уже не встречается следов их материальной культуры.

В приднестровских славянских поселениях (в МССР) и в поселении в Фундуле-Хэрций (Дорохойский район) на севере Молдовы можно наблюдать постепенный переход от раннеславянской культуры типа Лука-Райковецкая-Глинча I, VII—IX вв. к славянской культуре X—XII вв., характерной для эпохи Киевского государства.

Поселение в центре и на юге Молдовы (Глинча II, Спиноаса, Кавадинешти Шербэнешти, Дрэгэнешти, Криничное и т.д.) связаны с поселениями в долине Дуная и на Балканском полуострове. По мнению автора, носителем этой балкано-дунайской культуры является южное население, переселившееся в Молдову в X в., а в некоторых областях, возможно, и в IX в. В состав этого населения входили романские и южнославянские элементы. Граница между восточнославянскими племенами (белые хорваты, тиверцы) и появившимися на территории Молдовы пришельцами с юга проходила приблизительно вдоль долины реки Жижкия (территория РНР) и долины реки Бык (территория МССР). Эту границу не следует представлять себе неподвижной, так как обе стороны подвергались взаимному влиянию.

В XI—XII вв. под постоянными ударами печенегов и половцев восточнославянские племена Приднестровья были вынуждены отступить к северу; оставалась лишь незначительная часть населения, обитавшего в селницах и в лесистых районах. В этот же период в Трансильвании имеет место экспансия венгерского феодального государства, вследствие чего часть древнего румынского населения этой области переходит в Молдову, ускоряя процесс ассимиляции находящегося там славянского населения и кочевников.

На этот раз процесс романизации не ограничивается, как прежде, только южной и центральной частью; он охватывает также северную часть Молдовы и Буковины. О присутствии древнего румынского элемента на севере Молдовы в XII в. свидетельствуют и письменные источники (Никита Акоминат De Manuelo Compeno, IV, стр. 171, Бонн).

В заключение автор утверждает, что процесс окончательной романизации Молдовы обусловлен двумя элементами — южным, проникшим в X в. с элементами дунайско-балканской культуры, и трансильванским, проникшим в XI—XII вв. Материальная культура этого последнего еще не изучена и подлежит уточнению в ходе дальнейших исследований.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Переселение восточных славян на территорию РНР в период VII—IX вв.
Рис. 2. — Проникновение древнерумынского и южнославянского населения в X в.

LES SLAVES ORIENTAUX SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE ET LA PÉNÉTRATION DE L'ÉLÉMENT ROMAN EN MOLDAVIE À LA LUMIÈRE DE L'ARCHÉOLOGIE

RÉSUMÉ

L'étude de la civilisation matérielle des Slaves a permis à l'auteur d'aboutir à la conclusion que les différentes tribus slaves qui ont pénétré sur le territoire de la Roumanie y sont arrivés en plusieurs étapes, venant de régions différentes. Outre les premiers Slaves (VIe — VIIe siècles), qui ont apporté la civilisation du type Prague, le territoire de la Roumanie a connu aux VIIIe — Xe siècles des Slaves orientaux porteurs de la civilisation du type Hlincea I, des Slaves occidentaux, attestés en Transylvanie à Nuşfalău, Someşeni, etc., et enfin, des Slaves méridionaux, parvenus au Nord du Danube à l'époque d'expansion du premier Empire bulgare, au IXe siècle.

L'établissement de Hlincea I, proche de Jassy, revêt une importance particulière pour l'étude de la civilisation matérielle des Slaves orientaux. Il est caractérisé par des habitations à demi creusées dans la terre (—0,55 m), dont les côtés ont d'ordinaire 3 à 4 m de long. Dans un coin, se trouve le four en argile ou en pierre, dont la base épouse la forme d'un fer à cheval. L'inventaire découvert sur l'étendue de l'établissement consiste surtout en fragments céramiques et en ossements d'animaux, mais on y a également trouvé une fusaïole bitronconique en terre cuite et une boucle rectangulaire en bronze. La porte du four était une pierre de meule.

La céramique y est de facture grossière, qu'elle soit travaillée à la main ou au tour primitif. Les formes les plus fréquentes sont représentées par des pots de différentes dimensions, par des écuelles de diverses grandeurs. On n'y rencontre que rarement des écuelles aux parois de 10 à 12 cm de haut et au fond sphéroïde (cf. SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 324, fig. 11; SCIV, V, 1—2, 1954, p. 237, fig. 3; SCIV, VI, 3—4, 1953, p. 691, 3; SCIV, V, 1—2, 1954, p. 315, fig. 48, au centre). Ces dernières représentent un emprunt fait à une population nomade (Avars ou Khazars).

Une céramique similaire à celle de l'établissement de Hlincea I a été découverte presque partout dans le Nord et le centre de la Moldavie (Spinoasa, Dăneşti, Nicolina, Valea Lupului, Jassy, Horodiştea sur le Pruth, Fundul Herţii, Birlad, etc.), dans la plaine valaque (Lişcoteanca et au monastère Radu-Vodă de Bucarest) ainsi que dans la vallée du Danube (Greaca, Prundu et Mănăstirea, en Roumanie, et Popina, en Bulgarie). Ces découvertes peuvent être rattachées à une ère de civilisation plus vaste, attestée en U.R.S.S. sur la rive droite du Dniéper, sur les cours moyen et supérieur du Dniéster, sur le cours supérieur du Pruth et dans la région subcarpatique — région d'Ujgorod. Parmi les complexes situés sur le territoire de l'U.R.S.S., on connaît mieux celui de Luka Raïkovetskaïa qui est l'emplacement d'un ancien village proche du village de Raïki (district de Berditchev).

L'auteur appelle cette civilisation, civilisation de Luka Raïkovetskaïa-Hlincea.

Une variante de cette civilisation est également attestée en Transylvanie (Moreşti, Moldovenesti, Cipău-Sf. Gheorghe et Tg. Secuiesc) et, vers l'Ouest, à Biharea.

Au point de vue chronologique, la civilisation de Luka Raikovetzkaïa-Hlincea I peut être datée de l'époque allant du VIIe siècle au IXe, y compris.

Au point de vue origine ethnique, elle appartient aux tribus slaves orientales qui habitaient la région située sur la droite du Dniéper et, en général, la moitié occidentale de l'Ukraine, la moitié septentrionale de la Moldavie soviétique et la Moldavie roumaine, pénétrant plus au Sud jusqu'au Danube Inférieur. Les découvertes d'Ujgorod et de Biharea se rattachent aussi à des tribus slaves orientales qui, sous la pression de populations nomades, ont été obligées de franchir les Carpates, probablement vers le VIIe siècle, et se sont établies dans la région de la Tisa supérieure et de ses affluents. Une partie de ces tribus, associées à des tribus d'Avars et de Slaves occidentaux, ont pénétré jusqu'au centre de la Transylvanie (Moreşti, etc.).

En Transylvanie et en Valachie, les tribus slaves orientales ont été assez rapidement assimilées et on n'y rencontre plus de preuves matérielles de leur civilisation au Xe siècle.

Dans les stations slaves du Dniéster (R.S.S. Moldave) et dans la station de Fundul Hertzii (district de Dorohoi), au Nord de la Moldavie, on peut constater une transition graduelle de la civilisation slave de la première heure (du type Luka Raikovetzkaïa-Hlincea I, des VIe — IXe siècles) à la civilisation slave des Xe — XIIe siècles, caractéristique de l'époque de l'Etat de Kiev.

Les stations du centre et du Sud de la Moldavie (Hlincea II, Spinoasa, Cavadineşti, Şerbăneşti, Drăgăneşti, Krinitchinoé, etc.) se rattachent à celles de la vallée du Danube et de la Péninsule Balkanique. Les représentants de cette civilisation balkano-danubienne appartiennent, selon l'auteur, à une population venue du Sud au Xe siècle ou, éventuellement, dans certains endroits, au IXe siècle, population composée d'éléments romans et d'éléments slaves méridionaux. La frontière entre les tribus slaves orientales (Croates Blancs, Tivertes) et la population méridionale venue en Moldavie peut être représentée, approximativement, par la vallée de la Jijia (pour le territoire de la Roumanie) et celle du Byk (pour le territoire de la R.S.S. Moldave). Cette frontière ne doit pas être considérée étanche, car des influences réciproques ont existé de part et d'autre.

Aux XIe — XIIe siècles les tribus slaves occidentales qui se trouvaient sur le Dniéster ont été obligées de se retirer vers le Nord sous la poussée continue des Petchénègues et des Coumans. Il ne resta sur place qu'une faible partie de la population, sur les anciens emplacements de villages (selište) des régions boisées. A la même époque, l'Etat féodal magyar étendait sa domination en Transylvanie, provoquant la dislocation d'une partie de la population roumaine ancienne qui s'y trouvait et qui, en pénétrant en Moldavie, hâtera le processus d'assimilation des populations slaves et nomades de la contrée.

Cette fois, le processus de romanisation ne se limitera pas aux parties méridionale et centrale seulement, comme auparavant, mais s'étendra également au Nord de la Moldavie et de la Bukovine. La présence de l'élément

roumain ancien dans le Nord de la Moldavie, au XIIe siècle, est également attestée par les sources écrites (Nicéas Choniatès, *De Manuele Comneno*, IV, p. 171, éd. de Bonn).

Pour conclure, on peut affirmer qu'à la romanisation définitive de la Moldavie ont participé deux rameaux de la population de Romains d'Orient; une branche méridionale, arrivée au Xe siècle, avec des éléments propres à la civilisation balkano-danubienne, et une autre branche, transylvaine, arrivée aux XIe — XIIe siècles. La civilisation matérielle de cette dernière n'est pas encore connue, mais l'auteur compte pouvoir la définir par des recherches à venir.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1.—Migration des Slaves de l'Est sur le territoire de la Roumanie entre le VIIe et le IXe siècles.

Fig. 2.—Pénétration de la population roumaine ancienne et des Slaves méridionaux, au Xe siècle.
